

УДК 343.1(477)

Ю.І. АЗАРОВ, Національна академія внутрішніх справ

ПРАВОВІ ЗАСОБИ ПЛАНУВАННЯ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ В ОВС УКРАЇНИ

Ключові слова: правові засоби, планування, розслідування злочинів, правова основа, слідчий, орган внутрішніх справ

Стратегічним напрямком діяльності органів внутрішніх справ України є захист життя, здоров'я, прав і свобод громадян, власності, природного середовища, інтересів суспільства і держави від протиправних посягань. Він конкретизується цілою системою окремих цілей, таких як: охорона громадського порядку; забезпечення безпеки дорожнього руху; профілактика, припинення, розкриття та розслідування злочинів тощо. Для досягнення названих цілей можна застосовувати наступні засоби: управлінські, організаційні, матеріально-технічні, фінансові, наукові, правові та інші. Вагоме місце серед них займають юридичні інструменти, а стосовно нашого дослідження – правові засоби планування розслідування злочинів.

Вагомий внесок у дослідження питань, пов'язаних із плануванням розслідування, зробили українські та російські вчені: О.М. Бандурка, Р.С. Белкін, А.Ф. Волобуєв, А.П. Гель, В.Д. Зеленський, В.О. Коновалова, О.М. Ларін, О.М. Литвинов, Г.А. Матусовський, В.О. Образцов, М.В. Салтєвський, В.А. Сас, Л.О. Соє-Серко, Р.Л. Степанюк, В.В. Тіщенко, О.Г. Філіппов, В.Ю. Шепітько, М.П. Яблоков та деякі інші. На інтеграцію юридичної категорії «правові засоби» у науці криміналістики та кримінального процесу, в силу відносно недавнього її становлення, майже не зверталася увага. Ця обставина обумовлює мету нашої роботи – на основі аналізу нормативно-правових актів визначити правові засоби планування розслідування

злочинів в ОВС України, як одного із великої кількості напрямків можливих досліджень із впровадження нових феноменів. Новизна статті полягає у введенні в кримінально-правовий цикл наук поняття «правові засоби» та розкритті правового інструментарію планування розслідування.

Вперше на рівні загальної теорії права С.С. Алексєєвим сформульовано проблему правових засобів як традиційних феноменів правової дійсності – норм права, індивідуальних приписів та велінь, договорів, засобів юридичної техніки, всіх інших інструментів регулювання, які розглядаються у єдності характерного для них змісту та форми. Правові засоби в межах такого підходу – це традиційні юридичні категорії, які розглядаються не самі по собі, не у всіх своїх властивостях та зв'язках, а переважно з боку їх активної дієво-регулятивної ролі [1, с.14–15].

На погляд О.В. Онуфрієнка, правові засоби ОВС України – це система спеціальних юридичних інструментів, за допомогою яких держава в особі передусім власних правотворчих органів конструює та організує діяльність у межах власної правоохоронної функції. Він поділяє їх на: 1) правові засоби субстанціонального характеру – система нормативно-правових актів, що становлять правову базу діяльності ОВС України; 2) правові засоби діяльнісного характеру – правореалізаційні акти ОВС України, процеси відомчої правотворчості. Справедливим є його твердження про те, що поміж усіх інших засобів досягнення головної мети діяльності ОВС України та визначення часткових цілей, правові інструменти грають провідну роль, оскільки всі інші у будь-якому випадку мають бути юридично конституційовані, закріплені в текстах нормативно-правових актів [2, с.143, 146].

Таким чином, правові засоби планування є підсистемою розслідування злочинів, які, в свою чергу – підсистема інструментів ОВС України, а останні – загальних юридичних.

В якості правових засобів цілком можуть бути проаналізовані норми, принципи права, окремі правові інститути і режими, правоза-

стосовні акти, договори, суб'єктивні права, юридичні обов'язки, заборони, пільги, засоби заохочення, санкції, акти фактичної правомірної поведінки і багато інших правових феноменів [3, с.17].

Правову основу розслідування злочинів складають Конституція України, Кримінально-процесуальний кодекс України, інші законодавчі акти України, постанови Верховної Ради України, Укази Президента України, нормативно-правові акти Кабінету Міністрів України, чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, нормативні документи Міністерства внутрішніх справ України, які регулюють розслідування злочинів, міжвідомчі нормативні акти, а також нормативні документи інших міністерств і відомств, що регулюють окремі аспекти розслідування злочинів.

Організаційною основою діяльності підрозділів МВС з розкриття злочинів є наступні види планів (визначені у відомчих правових актах): 1) поточні плани роботи територіального та транспортного органу; 2) плани комплексних заходів щодо попередження та розкриття найбільш поширених злочинів; 3) плани розкриття конкретних злочинів; 4) плани роботи служб, які розробляються на підставі аналізу оперативної обстановки.

В свою чергу, завданнями начальника слідчого відділу (відділення), відповідно до п.3.5.1 Інструкції, затвердженої наказом МВС України № 160, є забезпечення планування роботи в слідчому підрозділі та висвітлення в планах усіх проблем, що впливають з результатів роботи та оперативної обстановки, наказів, розпоряджень, вказівок МВС, ГУМВС, УМВС, а також здійснення регулярного контролю за виконанням запланованих заходів [4].

Перейдемо до правових інструментів одноособового планування слідчим розслідування справ, що перебувають у його провадженні. Зокрема, у п.4.7 Положення, затвердженого наказом МВС України № 456 (далі – Положення), на слідчого покладено обов'язок здійснювати узгоджене планування

слідчих дій і оперативно-розшукових заходів, спрямованих на дослідження обставин у кримінальних справах і встановлення осіб, що вчинили злочини [5].

Для цього слідчий, згідно з п.2.3 Інструкції, затвердженої наказом МВС України № 160, планує свою роботу таким чином, щоб забезпечити своєчасне проведення необхідних слідчих дій у всіх кримінальних справах, які знаходяться в його провадженні. З цією метою він складає календарний план-графік роботи в усіх справах і матеріалах дослідчої перевірки, а також письмові плани в кожній кримінальній справі. Календарний план-графік складається по матеріалах дослідчої перевірки; проте, дослідчу перевірку складають не стільки слідчі дії, скільки проведення оперативно-розшукових заходів, що не входять до компетенції слідчого.

Важко погодитись з позицією, що відображена в п.3.20 Інструкції, затвердженої наказом МВС України № 777: якщо в результаті проведених першочергових оперативно-розшукових заходів і невідкладних слідчих дій особу, яка вчинила особливо тяжкий або тяжкий злочин, не встановлено або вона переховується від правоохоронних органів, слідчим складається відповідний план проведення необхідних слідчих дій та оперативно-розшукових заходів, який погоджується з керівником органу дізнання. Виконання зазначеного плану контролюється керівниками служб за напрямками роботи [6]. Однак, слідчий не повинен складати план проведення необхідних оперативно-розшукових заходів з процесуальної і тактичної точок зору. В даному випадку необхідно вести мову про те, що план повинен складатися слідчим спільно з оперативним працівником (працівниками).

Таким чином, основним недоліком норм, що регулюють одноособове планування розслідування злочинів, є злиття в одній особі повноважень слідчого та оперативного співробітника.

Важливе значення для організації взаємодії під час розслідування злочинів має налагодження дієвої співпраці між слідчими та опе-

ративними співробітниками. Правові інструменти планування розслідування злочинів при взаємодії становлять собою більш широкий набір у порівнянні з правовими інструментами одноособового планування слідчим розслідування злочинів.

Так, після вивчення матеріалів дослідних перевірок, довідок про проведену оперативними службами роботу щодо забезпечення відшкодування завданих злочинами збитків, у тому числі про вжиті заходи з розшуку майна і коштів, на які може бути накладено арешт, та про їх місцезнаходження, згідно з п.2.10 Інструкції, затвердженої наказом МВС України № 777, керівництвом оперативної служби та слідства проводиться планування подальших заходів, визначається момент реалізації зібраних оперативних матеріалів. При цьому, відповідно до п.2.15 цієї Інструкції, на стадії реалізації оперативних матеріалів для визначення узгоджених дій з виявлення або закріплення доказів забезпечується обов'язкова участь слідчого. Слідчим спільно з оперативними працівниками складається план слідчих дій та оперативно-розшукових заходів, який затверджується керівниками відповідних служб. У спільному плані передбачається: місце і час проведення операції; залучення сил і засобів для розкриття злочину; розподіл дій працівників, які будуть задіяні в реалізації ОРС; послідовність затримання осіб та проведення обшуків; обставини і тактика проведення обшуків, накладення арешту на майно та цінності; заходи щодо встановлення осіб, які знаходились на місці події; відшукування речових доказів, які можуть свідчити про інші злочини; з урахуванням специфіки вчинення злочину також інші послідовні заходи.

Під час огляду місця події та роботи над розкриттям злочину слідчі ОВС разом із оперативним працівником висувають версії, розробляють і складають узгоджені плани комплексного проведення слідчих дій та оперативно-розшукових заходів з розкриття злочинів.

У випадку створення слідчо-оперативних груп, їхня діяльність, відповідно до п.3.6 Ін-

струкції, затвердженої наказом МВС України № 777, здійснюється на підставі узгоджених планів слідчих дій та оперативних заходів, в яких відображаються конкретні виконавці та точні терміни виконання. Стан виконання планів не менш одного разу на місяць розглядається на нарадах керівництвом міськрайліноргану.

Працівники групи аналізу, планування і контролю, згідно з п.4.10 Положення, на підставі зібраних відомостей в триденний термін з моменту порушення кримінальної справи організовують складання узгодженого плану оперативно-розшукових заходів з обґрунтуванням висунутих версій та конкретних заходів щодо їх перевірки із зазначенням термінів реалізації і виконавців. За потреби вносять пропозиції щодо висування додаткових версій. Відповідно до п.4.4.2 згаданого підзаконного акту, даний план нетаємний, заходи в ньому будуються у вигляді завдань (встановлення очевидців злочину, свідків, знаряддя злочину, способу життя підозрюваних та їх зв'язків, потерпілих, місць зберігання викраденого тощо), де конкретні оперативно-розшукові форми, методи і прийоми отримання інформації та перевірки причетності конкретних осіб до вчиненого злочину не зазначаються.

При розслідуванні злочину СОГ, працівники групи аналізу, планування і контролю, відповідно до п.4.10 Положення, також при потребі планують заходи щодо реалізації конкретної інформації стосовно осіб, які обґрунтовано підозрюються у вчиненні злочину. Це говорить про планування не лише розслідування злочину в цілому, але й про планування проведення окремих дій.

Окрім описаних нами моментів плану, важливе місце посідають терміни його реалізації. В ряді норм, зокрема, п.3.6 Інструкції, затвердженої наказом МВС України № 777, міститься обов'язок відображати точні терміни виконання слідчих дій та оперативних заходів у плані розслідування злочину. Дані терміни повинні виходити зі строків, що вказані в КПК України. Прикладів серед норм КПК України чимало, наведемо деякі з них:

– ч.1 ст.120 КПК України: Досудове слідство у кримінальних справах повинно бути закінчено протягом двох місяців;

– ч.1 ст.156 КПК України: Тримання під вартою під час досудового розслідування не повинно тривати більше двох місяців та інше [7].

Тому, визначення строків проведення окремих слідчих дій та організаційних заходів є прикладами законодавчого визначення правових засобів планування. Слід зауважити: не весь інститут строків відноситься до правових засобів планування, а лише та частина, що стосується розслідування злочинів.

Іншою важливою складовою плану є сукупність обставин, що підлягають доказуванню. З п.4.7 Положення, затвердженого наказом МВС України № 456, слідує, що планування повинно бути спрямоване на дослідження обставин у кримінальній справі. Обставини, що підлягають доказуванню у кримінальній справі (див. ст.64, 23 КПК України), отримали в теорії доказів назву загального предмета доказування. Обставини загального предмета доказування конкретизуються законодавцем у справах про злочини неповнолітніх (див. ст.433 КПК України), а також у справах про суспільно небезпечні діяння неосудних (див. ст.417 КПК України). Окрім цього, обставини, які підлягають доказуванню у кримінальній справі не обмежуються вище зазначеними статтями. До них слід додати ще норми Кримінального кодексу України, наприклад: ст.26 «Поняття співучасті», ст.27 «Види співучасників», ст.32 «Повторність злочинів» тощо [8]. Оскільки сукупність вище перерахованих обставин становлять собою один із елементів плану, то вказані норми КПК та КК України є правовими засобом планування розслідування.

Таким чином, правові засоби планування представляють собою підсистему розслідування злочинів, які, в свою чергу, належать до правових інструментів ОВС України, а останні – загальних юридичних. Дані засоби представлені у вигляді правових норм переважно підзаконних актів МВС України (постанови та інструкції), проте до них можна віднести й окремі диспозиції норм Кримінального та

Кримінально-процесуального кодексів (визначення обставин, що підлягають доказуванню, строків).

Кожен із традиційних структурних елементів плану, його принципи, умови, завдання, частково і процес знайшли своє правове закріплення. Поряд із тим необхідно відмітити і те, що основним недоліком норм, що регулюють одноособове планування слідчим розслідування злочинів є злиття в його особі ще й повноважень оперативного співробітника.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алексеев С. С. Правовые средства: постановка проблемы, понятие, классификация / С. С. Алексеев // Советское государство и право. – 1987. – № 6. – С. 12–19.
2. Онуфрієнко О. В. Правові засоби у контексті інструментальної теорії права: дис. ... кандидата юрид. наук. : 12.00.01 / Онуфрієнко О. В. – Запоріжжя, 2003. – 196 с.
3. Шундииков К. В. Инструментальная теория права – перспективное направление научного исследования / К. В. Шундииков // Правоведение. – 2002. – № 2 (241). – С. 16–23.
4. Наказ МВС України «Інструкція з організації діяльності органів досудового слідства в системі МВС України та взаємодії їх з іншими структурними підрозділами органів внутрішніх справ України в розкритті та розслідуванні злочинів» : від 20.02.2006 р., № 160.
5. Наказ МВС України «Положення про основи організації розкриття злочинів органами внутрішніх справ України» : від 24.09.2010 р., № 458.
6. Наказ МВС України «Інструкція з організації взаємодії органів досудового слідства з оперативними підрозділами органів внутрішніх справ України на стадіях документування злочинних дій, реалізації оперативних матеріалів, розслідування кримінальної справи та її розгляді в суді» : від 07.09.2005 р., № 777.

7. Кримінально-процесуальний кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1001-05>.

8. Кримінально-процесуальний кодекс України : наук.-практ. комент. / за заг. ред. В. Т. Маляренка, В. Г. Гончаренка. – Вид. 3-є, перероб. та доп. – К. : Юрисконсульт, КНТ, 2006. – 890 с.

Азаров Ю. І. Правові засоби планування розслідування злочинів в ОВС України / Ю. І. Азаров // Форум права. – 2011. – № 2. – С. 10–14 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2011-2/11ajivou.pdf>

На основі аналізу нормативно-правових актів визначено правові засоби планування розслідування злочинів в ОВС України. Вони представляють собою підсистему розслідування злочинів, які належать до правових інструментів ОВС України, а останні – до загальних правових засобів.

Азаров Ю.И. Правовые средства планирования расследования преступлений в ОВД Украины

На основе анализа нормативно-правовых актов определены правовые средства планирования расследования преступлений в ОВД Украины. Они представляют собой подсистему расследования преступлений, которые принадлежат к правовым инструментам ОВД Украины, а последние – к общим правовым средствам.

Azarov JU.I. Legal of Means in Planning for Investigation of Crimes in Law-Enforcement Bodies of Ukraine

On the basis of the analysis of regulatory legal acts legal means of planning of investigation of crimes in law-enforcement bodies of Ukraine are defined. They represent a subsystem of investigation of crimes which belong to legal tools of law-enforcement bodies of Ukraine, and the last – to the general legal means.